

УДК 821.161.2

Лілія ГУЛЕВИЧ

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич)
h_lilia@ukr.net

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ У ПРОЗІ МИКОЛИ УСТІЯНОВИЧА

У статті досліджено своєрідність жіночих образів у прозових творах письменника-романтика Миколи Устияновича (1811–1885) «Месьť верховинця», «Страсний четвер», «Допуст Божий», розкрито специфічні етнічні риси жіночих типів карпатських бойків, проаналізовано засоби їх романтизації.

Ключові слова: романтизм, жіночі образи, містика, етнічні риси карпатських бойків.

Лит. 9.

Lilia HULEVYCH

Candidate of Philological Sciences, associate professor, Department of Ukrainian literature and literary theory, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) h_lilia@ukr.net

THE WOMEN IMAGES IN PROSE OF MYKOLA USTIYANOVYCH

It is researched the originality of the female characters in prose works of the writer-romanticist Mykola Ustiyanyovych (1811–1885), such as «The revenge of verhovynets», «The Holy Thursday», «The Permission of God», it is disclosed the specific ethnic features of female types of the Carpathian Boikos, it is analyzed the means of their romanticizing in the article.

Mykola Ustiyanyovych revealed a number of specific features of social life, the customs of Boikos. The writer emphasized their sincerity, kindness, willingness to help the disadvantaged, stressed on the compassion and respect of mountain people to widows, in particular to the widow Nalyvaichyha. The researchers of everyday life of Boikos tend to believe the Christian morality as the main factor in the compassion attitude of community to the widows.

In the story «The Permission of God» the great attention is paid to the question of parenting and mother's appointment. In the author's story are inserted the authorial exclamation intonations in which Mykola Ustiyanyovych enjoys sincere maternal love, teaches mothers, promotes the faith in God and moral self-improvement through the atonement and punishment.

The women images in prose works of Mykola Ustiyanyovych endowed with the romantic features, the writer used the figurative means which are inherent to the

romanticism. In his work we see the tendency to solve problems of education and high calling of mother in typical to Boikivshchyna didactically-moralistic and religious-Christian plan. All of this, of course, prepared the aesthetic basis for the creation of a new image system, absolutely new types of women, who later clearly detected themselves in the works of Ivan Franko, Olha Kobylianska and other Ukrainian writers.

Keywords: *romanticism, female characters, mystery, ethnic characteristics of the Carpathian Boyko.*

Ref. 9.

Лилия ГУЛЕВИЧ

*кандидат филологических наук, доцент кафедры
украинской литературы и теории литературы*

*Дрогобычского государственного педагогического университета
имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) h_lilia@ukr.net*

ЖЕНСКИЕ ОБРАЗЫ В ПРОЗЕ НИКОЛАЯ УСТИЯНОВИЧА

В статье исследуется своеобразность женских образов в прозаических сочинениях Николая Устияновича (1811–1885) «Местъ верховинца», «Страстный четвергъ», «Допуст Божий», раскрыты специфические этнические черты женских типов карпатских бойков, проанализированы способы их романтизации.

Ключевые слова: *романтизм, женские образы, мистика, этнические черты карпатских бойков.*

Лит. 9.

Постановка проблеми. Жіноча тема в художній літературі завжди викликала особливий інтерес. Адже в усі часи жінка була і є берегинею сімейних цінностей, втіленням високих моральних і етичних якостей нації. Значна її роль і в глобальних національних процесах як минулих часів, так і сьогодні. В українському літературознавстві є чимало праць, присвячених жіночому питанню. У наш час дослідники здебільшого виявляють інтерес до гендерної тематики в сучасній літературі і в літературі кінця XIX – початку XX ст. Однак ця тема ще недостатньо висвітлена у працях, присвячених українському романтизму, зокрема нема окремого дослідження жіночої теми у прозових творах відомого письменника-романтика, друга і послідовника ідей Маркіяна Шашкевича, греко-католицького священника Миколи Устияновича (1811-1885). В українській літературі він відомий як автор пісень «Верховинець» («Верховино, світку ти наш...») та «Піснь опришків» («Гей, браття опришки...»). М. Устиянович одним із перших у літературі Галичини створив яскраві жіночі образи, дослідження яких стимулює до подальшого

вивчення у цьому ракурсі художньої творчості письменників-романтиків.

Аналіз досліджень. Жоден дослідник українського романтизму в Галичині не оминав увагою творчості Миколи Устияновича. Однак його життя і художня спадщина здебільшого розглядалися літературознавцями в загальному огляді розвитку літературного процесу. Ґрунтовних досліджень прози письменника небагато. Це переважно статті, у яких проаналізовано різні аспекти його повістей та оповідань: З. Гузар [2] наголошував на новаторстві тематики та поетики «Страсного четверга», Є. Нахлік [7] досліджував образи, характер конфлікту, синкретизм просвітницького реалізму, романтизму і сентименталізму повісті «Месьть верховинця», М. Ткачук [8] розкрив проблему наративу цієї ж повісті. Л. Гулевич [3] розглянула життя і творчість М. Устияновича крізь призму його світоглядно-релігійних позицій. Безперечно, кожен із дослідників певною мірою торкнувся і жіночих образів у творах письменника, а це спонукає до дальшого і глибшого вивчення цієї теми.

Метою статті є розкрити специфіку жіночих образів і проаналізувати засоби романтизації жіночих типів у прозових творах М. Устияновича «Месьть верховинця», «Страсний четвер», «Допуст Божий».

Виклад основного матеріалу. Повісті «Месьть верховинця» (1849–1850) та «Страсний четвер» (1852) є кращими прозовими творами письменника. Д. Чижевський назвав їх «найліпшими зразками української прози між Квіткою та Кулішем» [9, 394]. Вони становлять своєрідну діалогію про життя карпатських бойків. М. Устиянович довго жив серед цієї самобутньої етнічної групи (був священиком у Славську) і бойківська тематика не могла не відбитись на його творчості.

Сюжетна колізія повісті «Месьть верховинця» (автор дав їй підзаголовок «повість з правдивого случаю») традиційна. В її основі – мотив суперництва, боротьби двох парубків за кохану дівчину. Бідний наймит Продан Наливайко покохав Молану – доньку свого господаря, багатого кмета (посадника) Дмитра Кожана, але її мати приневолювала дівчину повинчатись із багатієм Федором Медуляком. Дія відбувалася на Бойківщині серед розкішних карпатських краєвидів.

Жіночі образи повісті – Молана, її матір Кожаниха і мати Продана Наливайчиха – наділені романтичними рисами. Найвиразнішим із них є образ Молани. Вразлива душа цього «дівчати чудної уроди» (Тв. М. У., 180) розкривається через видіння, сни, молитви і ворожіння. Ці містичні інгредієнти відіграють у творі важливу поетикальну роль і водночас є вираженням релігійного світосприйняття Молани. Зауважимо, що зародження містичного струменя в українській прозі літературознавці

вбачають саме в романтизмі [6, 233], а містицизм розглядають у вузькому (пряме спілкування душі з Богом) і в широкому сенсах (зв'язок із надприродним, таємничим, окультним, потойбічним, трансцендентним) [1, 4].

Сни і видіння Молани віщують нещастя (у сні її коханий Продан дає перстень в офіру на церкву, тримає хоругву, женеться за вовком). Водночас вони є віддзеркаленням внутрішнього стану дівчини, її душевних переживань, розкривають ту романтичну «тіньову сторону душі», яка своєю незбагненністю, таємничістю мучить її і яку вона ховає сама від себе. У романтизмі, – писав Д. Чижевський, – «зображення душевного життя збагачується на нові ноти ... – через увагу до ненормальних або неповсякденних переживань», до «нічної сторони світу» [9, 259].

Проте наляканій дівчині не допомагають навіть молитви, і вона, аби забути коханого і позбутися снів, вдається до поширених на Бойківщині народних засобів: лягаючи спати, зав'язує очі хусткою, п'є натщесерце воду, в якій намочена земля з кладовища. Змалювання подібних народних повір'їв і чар належить до улюблених тем романтиків. Віддаючи данину романтичним традиціям, М. Устиянович також звертався до них, але як священник заперечував усякі вірування. Моланині сни (вона розказує їх матері коханого, Наливайчиси, напередодні повернення Продана) виконують у творі ще одну функцію: вони уповільнюють розвиток дії з метою заінтригувати читача, тримати його увагу в напрузі [Гул, 169].

У романтичний образ Молани вкраплено деякі риси сентименталізму. Вони виявилися, зокрема, в ідеалізації зовнішності дівчини, у неможливості жити без коханого і, за словами Є. Нахліка, в «надміру чутливому ставленні автора до Молани, у використанні зменшувально-пестливих словоформ» [7, 63].

У «Месті верховинця» М. Устиянович звернув увагу на низку специфічних рис суспільного життя, звичаєвості бойків. Письменник підкреслив їх цю щирість, доброту, готовність допомогти знедоленим («*Але ж бо треба сказати, що в Рожанці і во всіх верховинських посторонних селах християне за бідних дуже пам'ятають. Там не одну сироту вигодуєт честнії людкове, там не еден живится подільський каліка, хотя й там, як то кажут, хлібови конець*» (Тв. М. У., 170), наголосив на співчутті та повазі горян до вдів. Головним чинником у співчутливому ставленні громади до вдовиці дослідники побуту бойків схильні вважати християнську мораль [4, 77]. Саме з позицій християнського милосердя ставились верховинці до старої Наливайчихи. Вона була шанованою людиною серед селян, бо «*жила ... в селі чесно і мирно... Знала она всі жіноцькі роботи, і не ліновалася взяти, як то кажут, ні за студене,*

ні за горяче» (Тв. М. У., 170). За те багатші кметихи (господині. – Л.Г.) любили її «...і не опускали ніколи в лихий годині» (Тв. М. У., 170).

У гірських бойківських селах збереглось ще немало архаїки з давніх поганських часів. Тому тут поспіль зустрічаємо двоїстість у ставленні до вдів: з одного боку це «співчуття громади до її нелегкої долі, а з другого – певна напруженість, настороженість, острах перед вдовицею, впевненість у пророчій силі вдовиного слова і навіть вірування в її можливість спілкування з потойбічними силами» [4, 77]. Однак письменник, послідовно відкидаючи вірування у чари та ворожбу, наділив Наливайчиху ще одною характерною рисою: вона «*єдного лише не уміла, т. є. баяти та ворожити*» (Тв. М. У., 170).

У другому варіанті повісті «Месьть верховинця» (1879) М. Устиянович приділив значно більше уваги, ніж у першій редакції, морально-етичним питанням, вирішення яких у найнапруженіших моментах, як правило, супроводжується дидактичним повчаннями розповідача. Наприклад, із властивим йому гумором автор навчає читача розпізнавати людину по виразу обличчя: «...*кожде лице єсть грамота, на котрой виписане все те, чим накіпіло серце... Глянь на лице і укладь* (будову. – Л. Г.) *хитрого чоловіка, а найдеш в нім навірно подобу лиса..., гордий дурак надутий як індик, пишня дама похожа на глуповату паву, теготлива на сороку, дурновата на гуску, а біленька терпелива на біленьку ягничку*» (Месьть, 141). Письменник виступає то свідком подій, то спостерігачем, а найчастіше роздумує про причини зла у людському житті і застерігає від нечестивих учинків, зокрема від пияцтва у родині, яке тяжким каменем падає на плечі жінки. Смерть сімох дітей Наливайчихи автор пояснює її стражданням через чоловіка-п'яницю, бо саме через нього вона все життя «*сербала чир, заправлений гризотою, а грижа заливає серце їдю, а з кров'ю серця плине їдь в материнську груди з молоком, а затрутоє молоко висисає нещасное дитя і затруває себе. Колько ж нерозважних отцов, а іще больше матерей, стануть на страшном суді убіяцями власних своїх чад!*» (Месьть., 120).

У повісті «Страсний четвер» (1852) уперше в українській літературі змальовано романтичний образ опришка Алексея Добоша із деякими рисами Олекси Довбуша. Цей опришок викрав молоду дівчину Зіню – прийомну доньку сільського крайника (посадника) Івана Задільського. Кілька років вона поневірялася по лісах із ватагою опришків, а потім опинилася на горі над селом, звідки побачила похорон свого названого батька. Тим часом стара жінка Гафа Зубаня, що шукала способу помститися дівчині за свого сина-розбійника, якого кілька років тому, захищаючись, Зіня вбила, підпалила сухий ліс навколо верха. Напівживу Зіню

виніс із пожарища хлопець, який випадково там опинився. Страждання героїні закінчилися: її не вдалося врятувати. Після цього Добоша вже ніхто більше не бачив над «Опоровою рікою» (Тв. М. У., 277).

Образ Зіні, як і Молани, оповитий романтичним ореолом. Усе в цій дівчині, починаючи від таємниці її походження, загадкове й екзотичне. Вона наділена дивною, незвичною у цих краях вродою, вольовою натурою і небувалою сміливістю: *«Була она незвичайно високого росту, трошка снідавої твари, і чорноока. Над очима темнілись два шнурочки чорних бров, як два маленькі серпи, а круче волося спадало шовком понад високе випукле чоло і зивалось долі довгою, як лебедь, шиєю на плече. В цілій своїй подобі мала она щось мужеского, а в природі серця щось думного, але ораз і горячого»* (Тв. М. У., 213–214).

Таке авторське зображення зовнішності Зіні повністю відповідає специфічному романтичному духові. Адже у романтичній літературі портретна характеристика не має на меті розкрити внутрішній світ, вона покликана справити враження, залишити яскравий зоровий спогад або настрій, викликати певне ставлення до людини. Симпатії автора на боці Зіні. Вона – повна протилежність своїм названим батькам-селянам. М. Устиянович підкреслив виняткові риси своєї героїні: *«женьської боязливості не знала она, і там, где єї мати... тряслась, як лелітка, в перестрасі, там стояла она студено і відважно, мов старий козак»* (Тв. М. У., 214). Не боялася Зіня й темної ночі безстрашно розправитися з розбійником. Ця вольова натура здатна на сильне почуття. В її «чорне око» впав молодець, у якому дівчина серцем відчула небуденну вдачу. У романтичній тузі за коханим, у полоні солодких мрій та емоцій Зіня не помічала небезпеки, не здогадувалася, що її обранець – розбійник. Романтичне кохання до опришка принесло їй лише муки, страждання і смерть. У кінці твору це вже не горда і відважна дівчина, а *«страдальниця гір, бідная Зіня»*, від якої *«позістала заледве тїнь»*.

Романтичний мотив страждання відбито і в назві повісті – страшний четвер переживають усі герої повісті: Зіня і Алексей, кохання яких приречене на трагічний фінал, Іван та Марія Задільські, котрих мучила нещаслива доля їх прийомної доньки, і навіть Гафа Зубаня, яку терзало бажання помститися Зіні за вбивство сина. У творі прослідковується характерна романтична тенденція до зображення фатальності, невідворотності людської долі, котра, вважали романтики, не піддається раціональному пізнанню і котрою керує якась вища незбагненна сила [3, 191–192].

Усі ці риси вкупі з «нальотом недовомовленості й загадковості, цілим ланцюгом незвичайних і таємничих пригод, часто жакликих, трагічних

за своїми наслідками» [5, 383] свідчать про типово романтичний характер твору М. Устияновича.

Дослідники літератури ХІХ ст. виокремлюють у повісті виразну сентиментально-дидактичну лінію, пов'язану з образами добродесних прийомних батьків Зіні. Однак та лінія стушується перед картинами сутичок сильних натур» [5, 383]. Іван і Марія Задільські – зразок ідеальної сімейної пари, наділеної усіма християнськими чеснотами. Тут можемо говорити про певний вплив на М. Устияновича літератури бідермаєру. Крайник – розважливий, мудрий, покірний закону – був шанований за ці риси у селі, а його м'якосердна дружина відзначалася щирою приязною вдачею. За свою добродесність бездітні Задільські отримали нагороду – невідома жінка (згодом довідуємося, що це була справжня матір Зіні – «чарівна Ракочанка») підкинула Марії маленьку дитину. Подія оповита типово романтичною таємничістю. Напередодні Марія бачила дивний сон: під час пожежі чорний ворон впустив на дах великий чорний вугіль. Це сон-передбачення, котрий віщує фатальну долю немовляті. Як і годиться для романтичного зображення, зловіщі сонні візії збуваються (в усній народній творчості ворон символізує нещастя, а часто і смерть) і покликані тут привернути увагу читача до внутрішнього світу людини, до тої «нічної» сторони душі, котру людина не в силі збагнути. Разом із тим сон Марії – один із елементів сюжетотворення. Отже, доля Зіні наперед визначена, її кохання з Алексеем Добошем приречене на нещасливий кінець. Дівчина бачить у ньому розбійника так само, як і її названі батьки, котрі дотримувалися офіційного, державницького погляду на опришків як «ізвергів людства». Та до прийомної доньки Задільські ставилися, як до рідної дитини. Добропорядність, чесність, людяність, любов і милосердя до ближнього впливала з релігійних переконань опікунів Зіні [3, 193].

В основу оповідання «Допуст Божий» (1865) лягли спогади М. Устияновича з дитячих літ про свою лагідну матір та злу сварливу сусідку. Тут увага зосереджується на поведінці головної героїні твору, вбогої вдовиці Євки Харчишиної, яка через свою темноту і релігійне невігластво озлоблена на цілий світ і при кожній нагоді люто проклинала сусідів і власних дітей. Протилежністю Харчихи є її найближча сусідка Лесиха, яка оберігала своїх дітей від Євчиних прокльонів і намагалася відучити її від лихих звичок. Устами богобоязливої Лесихи письменник виголосив християнські дидактичні сентенції, спрямовані проти лихослів'я.

Важливу поетикальну і композиційну роль відіграє тут вже апробований у повістях «Месьть верховинця» і «Страсний четвер» віщий сон-пересторога.

Чимало уваги у творі приділено питанню виховання дітей та призначенню матері. У розповідь вкрапляються окличні авторські інтонації, у яких М. Устиянович захоплюється щирою материнською любов'ю, навчає матерів, пропагує віру в Бога і моральне самовдосконалення через спокуту і кару: *«Ай, невісти, невісти! які-ж ви красні, які-ж ви солодкі, як ваше серце любовію дише!... Ой мати, мати! В твоїх-то власних руках лежить задаток на долю і недолю твоєї дитини, і милость, і суд від Бога. Як засієш золотую пшеничку, то пшеничка твоя буде плодитися з покоління в покоління, і Бог поблагословит тебе, а на твоїм гробі не єдна тепла слеза оросит твою пам'ять. А як бур'яном засіялась серце твого чада, то бур'ян твій перейде від рода в род, суд Божий обвисне над твоєю головою, а злоба дітей не дасть тобі супочинку і в тихім гробі»* (Тв. М. У., 302).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Герої прозових творів М. Устияновича дають уявлення про характерний для літератури Галичини середини XIX ст. тип дівчини і жінки. Це або ідеалізовані образи (Молана, Зіня, Марія Задільська, Лесиха), або категорично негативні персонажі (Гафа Зубаня, Євка Харчишина). Усі вони наділені романтичними рисами. Микола Устиянович послуговувався властивими романтизму зображальними засобами. У його творчості вбачаємо тенденцію до вирішення проблем виховання та високого покликання матері у традиційному для Бойківщини дидактично-моралізаторському та релігійно-християнському плані. Усе це, безперечно, готувало естетичне підґрунтя до створення нової образної системи, цілком нових жіночих типів, які згодом яскраво виявили себе у творчості Івана Франка, Ольги Кобилянської та інших українських письменників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Висоцька Н. Містичне як прийом : постмодерні примари Хайгейтського цвинтаря // Питання літературознавства : науковий збірник. – Вип. 83. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2011. – С. 3–14.
2. Гузар З. Повість М. Устияновича «Страстний четвер» // Шашкевичіана. – Вип. 1-2. – Львів – Броди – Вінніпег, 1996. – С. 311–317.
3. Гулевич Л. Микола Устиянович. Життя і творчість : монографія. – Дрогобич, 2011. – 235 с.
4. Кісь О. Деякі особливості ставлення до вдовиці у бойків // Бойківщина : історія та сучасність : матеріали історико-народознавчої конференції [«Минуле і сучасне Бойківщини»] (Самбір, 6 березня 1996 р.). – Львів : ФІРА-люкс, 1996. – С. 77.
5. Крутікова Н. Проза // Історія української літератури : у 8 томах. – Т. 3 : Література 40–60-х років XIX ст. – К. : Наукова думка, 1968. – С. 350–393.

6. Набитович І. Універсум *sacrum*'у в художній прозі (від модернізму до постмодернізму) : монографія. – Дрогобич – Люблін, 2008. – 598 с.
7. Нахлік Є. Романтична повістка Миколи Устияновича «Месьть верховинця» // Рад. літературознавство. – 1981. – № 12. – С. 61–70.
8. Ткачук М. Наратив повісті-аполога «Месьть верховинця» Миколи Устияновича // Слово і час. – 2012. – № 2. – С. 53–62.
9. Чижевський Д. Історія української літератури. – Тернопіль : Феміна, 1994. – 479 с.

Джерела фактичного матеріалу

10. Твори Миколи Устияновича і Антона Могильницького. – Львів, 1913. – 510 с.
11. Месьть верховинця // Повѣсти Николая Устыяновича. – Львів, 1879 : Накладом редакції «Зорѣ». – С.107–191.

REFERENCES

1. Vysocka N. Mistychno jak pryjom : postmoderni prymary Hajhejtskoho zvyntara // Pytanna literaturoznavstva : naukovyj zbirnyk. – Vyp. 83. – Chernivci : Cherniveckyj nacionalnyj univertsytet, 2011. – С. 3–14.
2. Huzar Z. Povist M. Ustyianovycha «Strastnyi chetver» / Zenon Huzar // Shashkevychiana. – Vyp. 1–2. – Lviv – Brody – Vinnipeh, 1996. – S. 311–317.
3. Hulevych L. Mykola Ustyianovych. Zytta i tvorchist : monohrafija. – Drohobych, 2011. – 235 s.
4. Kis O. Dejaki osoblyvosti stavlennja do vdovyci u bojkiv // Bojkivschyna : istoria ta suchasnist : materialy istoriko-narodoznavchoi konferencii [«Mynule i suchasne Bojkivschyny»] (Sambir, 6 berezna 1996 r.). – Lviv : FIRA-lux, 1996. – S. 77.
5. Krutikova N. Proza // Istorija ukrainskoj literatury : u 8 tomah. – T. 3 : Literatura 40–60-h rokiv XIX st. – K. : Naukova dumka, 1968. – S. 350–393.
6. Nabytovych I. Universum *sacrum*'y v hudoznij prozi (vid modernizmu do postmodernizmu) : monohrafija. – Drohobych – Ljublin, 2008. – 598 s.
7. Nakhlik Ye. Romantychna povistka Mykoly Ustyianovycha «Mest verkhovyntsia» / Yevhen Nakhlik // Rad. literaturoznavstvo. – 1981. – № 12. – S. 61–70.
8. Tkachuk M. Naratyv povisti-apoloha «Mest verkhovyntsia» Mykoly Ustyianovycha // Slovo i chas. – 2012. – № 2. – S. 53–62.
9. Chyzevskij D. Istorija ukrainskoj literatury. – Ternopil : Femina, 1994. – 479 s.